

Syntax, základní syntaktické jednotky

Aktuální větné členění

Syntax (skladba) se zabývá **skladbou věty**, mj. se také zabývá způsoby, jakými se v jazyce tvoří **slovní spojení**.

Věta je jednotka gramatická a může být definována jako „slovní **vyjádření určité myšlenky**“ (Černý 1998, 121), „elementární **komunikativní jednotka** textu, která je intonačně uzavřená a má svou obvyklou strukturu“ (Čermák 2013, 167). Syntax v klasickém pojetí se zabývá skladbou (stavbou) věty, syntax v moderním pojetí může být chápána jako disciplína, která zkoumá skladbu (stavbu) textu – tzv. **textová syntax / syntax textu** (Hoffmanová 2017, online).

Slovní spojení (a také věty) mohou být **paratactická (souřadná)** – *В магазине мы купили молоко, масло, хлеб и колбасу.*

Slovní spojení (a také věty) mohou být **hypotactická (podřadná)** – *большой дом, встретить друга*; v těchto spojeních je jeden prvek hlavní a určuje gramatické kategorie (koncovky, pád) druhého slova.

Словосочетание

Подчинительные

Одно слово **подчиняется** другому.

Вопрос от **главного (X)** к **зависимому**.

Какая? ×
весенняя гроза прил. + сущ.

Какая? ×
платье в горошек сущ. + сущ. с предл.

Сочинительные

Слова **равноправны**.

Небо и земля
бежать или идти
дождь, снег и ветер
ноги

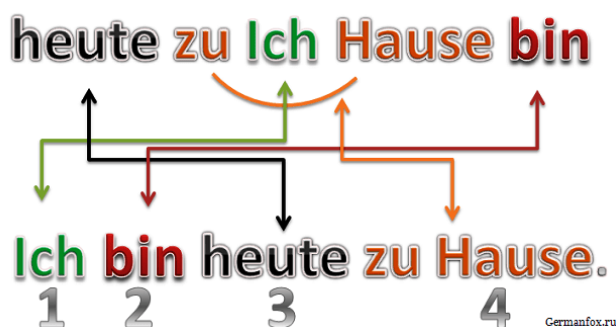
© Uroki Russkogo.ru

Obr. 1. Druhy slovních spojení v RJ (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TbVIFjY-ie8>).

Podřadná slovní spojení mohou být tvořena pomocí (Flídrová, Žaža 2013, 22):

- **shody (kongruence)** – *новый дом, интересная книга, чистое окно, большие города*
- **řízenosti (rekce)** – *отвечать на вопросы, заведующий кафедрой, читать книгу*
- **přimykání¹** – *говорить громко (тихо, непонятно), курить в коридоре (на лестнице, перед зданием).*

Syntax se zabývá **slovosledem**, který může být **volným** a/nebo **pevným**, např. slovanské jazyky ve srovnání s jazyky germánskými mají poměrně volný slovosled, avšak mimo to obsahují prvky slovosledu pevného.

Obr. 2. Pevný slovosled v němčině (URL: <http://germanfox.ru/poryadok-slov-v-nemeckom-predlozhenii.html>).

1.	Včera jsem bohužel nemohl ten dopis napsat.
2.	Včera jsem nemohl bohužel ten dopis napsat.
3.	Včera jsem ten dopis bohužel nemohl napsat.
4.	Včera jsem ten dopis nemohl bohužel napsat.
5.	Bohužel jsem nemohl včera ten dopis napsat.
6.	Bohužel jsem včera nemohl ten dopis napsat.
7.	Bohužel jsem nemohl ten dopis včera napsat.
8.	Bohužel jsem včera ten dopis nemohl napsat.
9.	Nemohl jsem bohužel včera ten dopis napsat.
10.	Nemohl jsem včera bohužel ten dopis napsat.
11.	Nemohl jsem ten dopis včera bohužel napsat.
12.	Nemohl jsem ten dopis bohužel včera napsat.
13.	Ten dopis jsem nemohl bohužel včera napsat.
14.	Ten dopis jsem bohužel nemohl včera napsat.
15.	Ten dopis jsem včera bohužel nemohl napsat.
16.	Ten dopis jsem včera nemohl bohužel napsat.
17.	Bohužel jsem nemohl ten dopis napsat včera.
.....	
33.	Včera jsem nemohl ten dopis napsat, bohužel.
.....	
49.	Včera jsem bohužel ten dopis napsat nemohl.
.....	
65.	Včera jsem bohužel nemohl napsat ten dopis.
.....	
80.	Bohužel jsem včera nemohl napsat ten dopis.

Obr. 3. Volný slovosled v češtině (Černý 1998, 123).

¹ Termín je přejat z ruštiny (Karlík 2017a, online).

1. místo (volný slov.)	2. místo				3. zbytek věty (volný slovosled)
já	A: jsem	B: se	C: mu	D: to	měl pokusit vynahradit
měl	jsem	se	mu	to	pokusit vynahradit
oni		se	ji	to	měli pokusit vynahradit
měl	bych	se	Vám	to	pokusit vysvětlit sám
opravdu	jsem	si		Vás	takhle nepředstavoval
takhle	jsem	si		Vás	opravdu nepředstavoval
neodvážil	by	se	mi	to	řict do očí
Karel	by	se	mi	to	neodvážil řict do očí
že	by	se	ti	to	asi také nelíbilo
také	by	se	ti	to	asi nelíbilo
asi	by	se	ti	to	také nelíbilo
moje dcera	by		mi	ho	určitě přestavila
vy	jste	se	mu	tě	rozhodli oznámit pozdě
rozhodli	jste	se	mu	to	oznámit pozdě
rádi	jsme		mu	je	představili
představili	by	se	nám		asi sami
asi	by	se	nám		představili sami
sami	by	se	nám		asi nepředstavili
kteří	by	se	nám		sami asi nepředstavili
raději	jsi		mu	ji	měl dát sám
protože	jsi		mu	ji	měl dát raději sám
ještě jednou	bych	si		to	chtěl promyslet
chtěl	bych	si		to	ještě jednou promyslet

Hierarchie příklonek: A) pomocná slova *jsem* nebo *bych*; B) vzratné zájmeno *se* nebo *si*; C) 3. pád zájmen; D) 4. pád zájmen.

Obr. 4. Pevný slovosled českých příklonek (Černý 1998, 124).

Věta může být **jednoduchá** nebo **složená (souvětí)**.

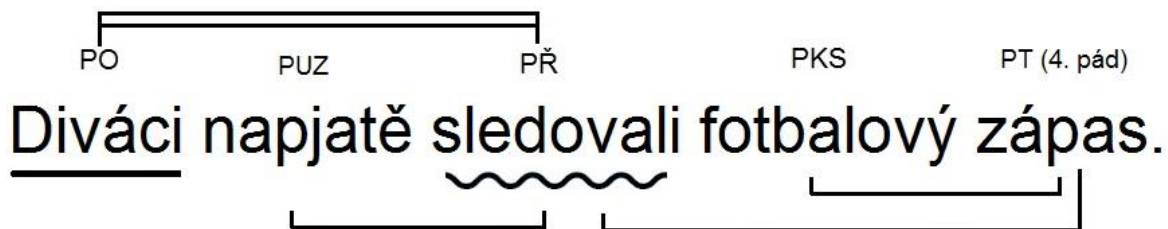
A) Jednoduché věty	
(1) <i>Náměstí republiky.</i>	Věta jednočlenná neslovesná.
(2) <i>Prší.</i>	Věta jednočlenná slovesná.
(3) <i>Honza je student.</i>	Holá věta: S + P (V _{CO} + J)
(4) <i>Babička spala.</i>	Holá věta: S + P (V _{IN})
(5) <i>Prodal jsem auto.</i>	S (já) + P (V _{TR}) + O
(6) <i>Řeknu ti to zítra.</i>	S (já) + P (V _{TR}) + NPř + O + PU
(7) <i>Můj přítel mi koupil minulý týden v Praze atlas Evropy.</i>	(R + S) + NPř + P (V _{TR}) + (R + PU) + (PU) + (O + R)
Zkratky:	
S - podmět (subjekt)	J - jmenná část přísudku
P - přísudek (predikát)	O - přímý předmět (objekt)
V _{CO} - sponové sloveso	NPř - nepřímý předmět
V _{TR} - tranzitivní sloveso	PU - příslovečné určení
V _{IN} - intransitivní slov.	R - rozvíjející větný člen
B) Juxtapozice	
(8) <i>Vím to; zařídím se podle toho.</i>	Přechod od jednod. věty k souvětí;
(9) <i>Nepůjdu tam; nemám čas.</i>	obsahová souvislost; bez spojek

Obr. 5. Základní typy jednoduché věty a juxtapozice (Černý 1998, 127).

Obr. 6. Пříkladы соувѣтї в RJ (URL: <https://en.ppt-online.org/386202>).

Větné členy jsou **základní (podmět, přísudek)** a **rozvíjející (předmět, přívlastek, příslovecné určení, doplněk)**. Podrobněji o větných členech viz (Karlík 2017b, online).

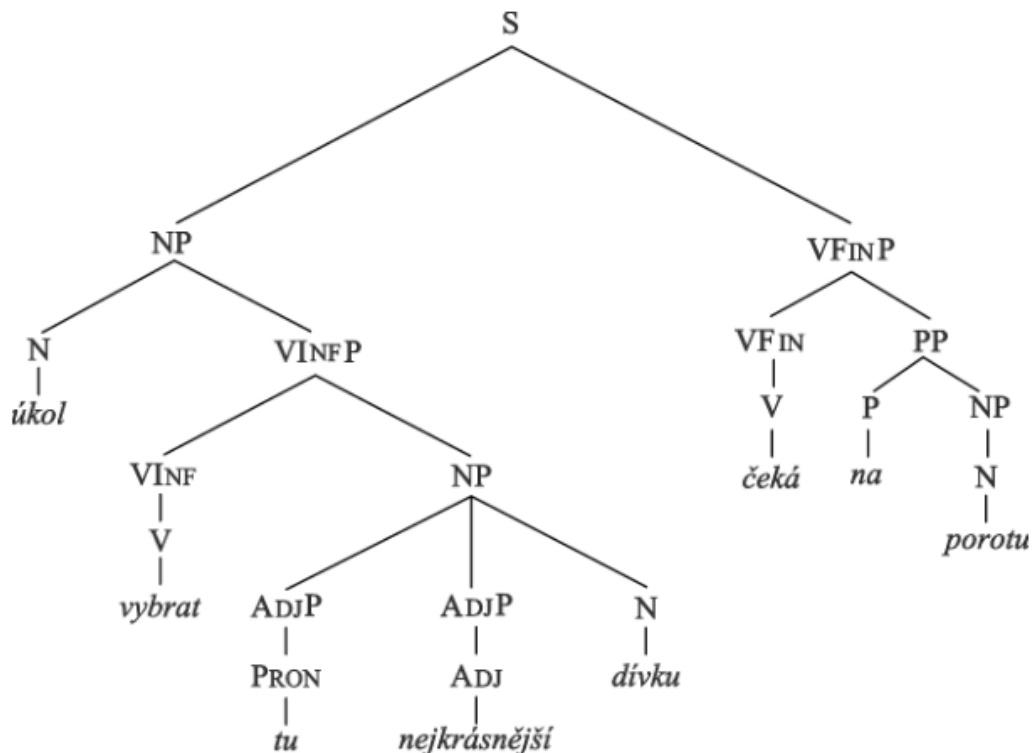
Obr. 7. Větný rozbor v ČJ (URL: <https://skolaposkole.cz/vetny-rozbor-1>).

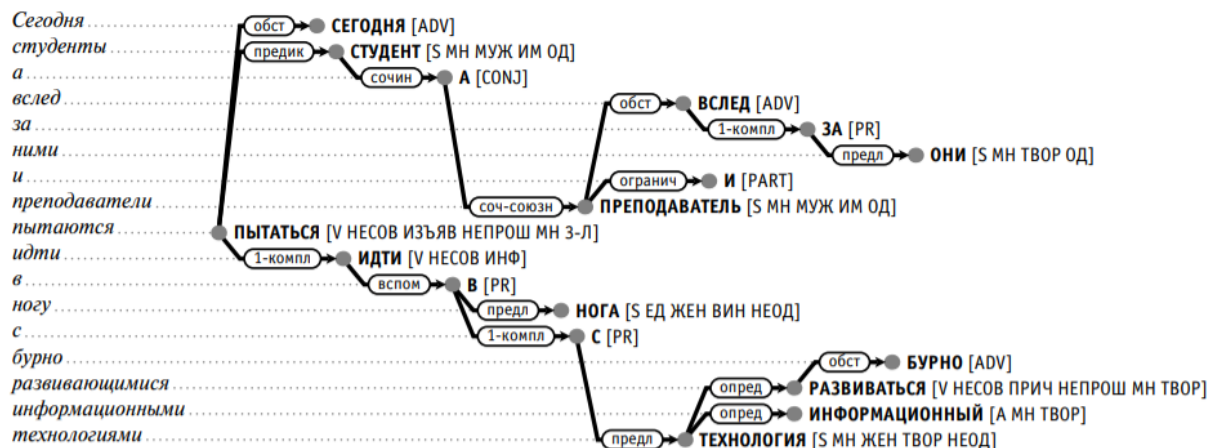
Obr. 8. Větný rozbor v RJ (URL:

https://globallab.org/ru/project/cover/razbor_prostogo_predlozhenija_po_sostavu.ru.html#.XfnXYWRKhPY).

Syntaktický rozbor se může provádět automaticky, např. v jazykových korpusech (tzv. **parsing**). Vznikají tzv. **syntaktické stromy**:

Obr. 9. Syntaktická struktura věty *Úkol vybrat tu nejkrásnější dívku čeká na porotu*
(Oliva, Jelínek, Petkevič 2017, online).

Obr. 10. Syntaktická struktura věty *Сегодня студенты а вслед за ними и преподаватели пытаются идти в ногу с бурно развивающимися информационными технологиями* (URL: http://ruscorpura.ru/syntax//2006/informtekhologii_3.pdf).

Vysvětlení pojmů **závislostní analýza češtiny** a **syntaktická analýza češtiny** najdete zde:

- <https://ksvi.mff.cuni.cz/~holan/gram/>
- https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:syntakticka_analyza

Aktuální větné členění (AČ)

Termín byl uveden do lingvistiky V. Mathesiem v důsledku **funkčního náhledu** na jazyk, díky němuž se věta dělí na „to, o čem se v ní mluví“ (**téma**) a „to, co se o tom vypovídá“ (**réma**). Podrobněji viz (Hajičová 2017, online). V návaznosti na teorii AČ vznikly teorie textu (jak je text uspořádán), kde jsou hlavními pojmy **koheze** (formální spojitost vět v souvětí) a **koherence** (soudržnost textových jednotek v procesu porozumění textu), viz (Hoffmanová 1993; Nekula 2017a, online; Nekula 2017b, online).

Obr. 11. Struktura textu (URL: <https://shard-copywriting.ru/structure/>).

Literatura

- ČERMÁK, F. Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky. Vyd. 4. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-1946-0; 978-80-246-2360-3 (online : pdf).
- ČERNÝ, J. Úvod do studia jazyka. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5.
- FLÍDROVÁ, H., ŽAŽA, S. Синтаксис русского языка в сопоставлении с чешским. Brno: Tribun EU, 2013. ISBN 978-80-263-0355-8.
- HAJIČOVÁ, E. Aktuální členění větné. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: <https://www.czechency.org/slovník/AKTU%C3%81LN%C3%8D%20%C4%8CLEN%C4%9AN%C3%8D%20V%C4%9ATN%C3%89>.
- HOFFMANOVÁ, J. Koherence, koheze, konexe...? In Slovo a slovesnost. Ročník 54 (1993), č. 1, s. 58–64. URL: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3503>.
- HOFFMANOVÁ, J. Syntax textu. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: <https://www.czechency.org/slovník/SYNTAX%20TEXTU>.
- KARLÍK, P. (a) Přimykání. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: <https://www.czechency.org/slovník/P%C5%98IMYK%C3%81N%C3%8D>.
- KARLÍK, P. (b) Větný člen. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: <https://www.czechency.org/slovník/V%C4%9ATN%C3%9D%20%C4%8CLEN>.
- NEKULA, M. (a) Koherence. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: <https://www.czechency.org/slovník/KOHERENCE>.
- NEKULA, M. (b) Koheze. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: <https://www.czechency.org/slovník/KOHEZE>.
- OLIVA, K., JELÍNEK, T., PETKEVIČ, V. Parsing. In Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. URL: <https://www.czechency.org/slovník/PARSING>.